

כתב: ד"ר חיים מויאל צלמים: חיים מויאל, דובי קלעי ושי סנדרוביץ

פרושיים, ללא קשר ממשי
כמובן לכת הפרושים
של ימי בית שני, הוא
שמה של משפחת
המינים אוכלי הזרעים
מבין ציפורי השיר,
הנפוצים ברבבותיהם
בשדות המזרע, המטעים
והחורשים בישראל,

המשמשת להם פונדק חורף מועדף.
התאמתם של מינים אלה לאכילת זרעים
היא מופלאה: הם בעלי הזפק היחידים מבין
ציפורי השיר, מקורם העבה מותאם לפיצוח
זרעים ואגוזים, וכן הם מצויים בלהקות
גדולות על פי רוב. שלושת הנתונים האלה
מסייעים להם באיתור מזון, וכן ביצירת
תקשורת מפני אויבים או מתחרים. בחורפים
קשים באירואסיה נצפים לרוב מיליונים רבים
של פרושים, למעט במדבר הקיצוני. פרושים
לא מעטים מורעלים בהרעלה משנית או
ניצודים באזורים שונים בעולם, ואילו אצלנו
בישראל עדיין משתוללת תופעת לכידת
הפרושים כדוגמת החוחיות הנאות, שהיו
מועמדות ראויות לציפור הלאומית שלנו,
עד כי שירתן המדהימה והעדינה מהדהדת
פחות ופחות בנופי הארץ.

כת הפרושים

בזכזכ לבנון. מין נדיר ומיוחד המקנן בחרמון וחורף גם
בהר הנגב. המין אנדמי לישראל ושכנותיה - לבנון,
סוריה וירדן. צילם: דובי קלעי

הגדול בפרושים בעולם הוא הפתילאי (*Pinicola enucleator*) המגיע לגודל של 22 ס"מ, ומצוי בסיביר וכן בהרים הגבוהים מאלסקה ועד ארצות הברית. הקטן ביותר בפרושיים, המכונה חורפי האנדים (*Spinus spinescens*), מגיע לגודל של פחות מעשרה ס"מ. הוא מצוי מקולומביה ועד ונצואלה.

מאובנים של פרושים נדירים יחסית, כמו במקרה של מרבית ציפורי השיר הקטנות. מאובנים ספורים מתקופת המיוקן, לפני כ-15 מיליון שנה, התגלו בהונגריה ובצרפת.

ישנן קבוצות המקורבות מאוד לפרושים, ודומים להם. אזכור לפחות את הדרוריים, הגבתונים ואפילו האסטרילדות. מקורם של האחרונים הידועים גם כציפורי כולב אקזוטיות השכיחות ומבוקשות בכל העולם, הוא מהודו ואינדונזיה. מעניין לציין כי יש חוקרים אמריקאים המכלילים את הקבוצות האחרונות במגה קבוצת הפרושיים, אך מרבית החוקרים מפרידים אותן, ואפילו נוטים להפריד את החוחיות והירקונים למשפחות נפרדות. הוויכוחים נמשכים עד היום ויימשכו בעתיד. יש מין של פרוש אפריקאי ממשפחת האסטרילדות המכונה פרוש שחוט-גרון (Cut-throat finch), בשל הרצועה האדומה כדם לאורך גרונה של הזכר. הדימוי המטפורי המשכנע למדיי גרם לי לכנותו בהומור, כמובן, ציפור דאעש.

מיני הפרושים פעילים לרוב על עצים, אך רבים מהם נוהגים לחפש מזון גם על הקרקע, והם ניזונים בדרך כלל מזרעים שונים, על אף שרבים מהם, בעונת הקינון, לא בוחלים בפירות עסיסיים, בחרקים ובפרוקי רגליים. במקרים לא מבוטלים, נציגי משפחת הפרושים מבלים בלהקות מעורבות בעת הנדידה, השוטטות והאכילה בפונדקי

משפחת הפרושיים (fringillidea) היא קבוצה גדולה ומגוונת של מינים בסדרת ציפורי השיר, שנציגיהם מצויים כמעט בכל העולם, למעט אנטארקטיקה, אם באופן טבעי ואם כאלו שהוצגו על ידי האדם בדורות האחרונים. גודלם קטן עד בינוני, מקורם, שצורתו חרוטית בדרך כלל, עבה, חזק וקצר, והוא מותאם לאכילת זרעים. למרביתם כנפיים מחודדות וזנב מפורץ בעל 12 אברות זנב. מעופם הגלי האופייני של מרבית המינים נובע מטפיחות כנף תוך כדי גלישות קצרות בכנפיים סגורות, בשילוב קריאות אופייניות למין. רוב נציגי המשפחה מתלהקים שלא בעונת הקינון, ומרביתם מקננים על עצים ושיחים.

קיימים בעולם 29 סוגים הכוללים 144 מינים של פרושים "אמתיים"; 11 מהם בסכנת הכחדה, מרביתם מאיי גלפגוס ומאיי הוואי. שישה מינים נכחדו כבר מאיי הוואי ומאזורים נוספים החל משנת 1600.

בישראל קיימים 16 מינים מתוך 28 מינים הקיימים באירופה. תשעה מינים מתוכם בחזקת מקננים, שהם למעלה מ-50 אחוז מהמינים שנמנו בישראל.

1. בזבז לבנון בהמראה מהעץ. בזבז הלבנון הוגדר על ידי טריסטרם במאה ה-19 כמין מיוחד ואנדמי לאזורנו. צילם: דובי קלעי
2. נקבת פרוש מצוי על עץ שיזף. הנקבות נפוצות מאוד בארץ בחורף, לרוב במטעים ובחורשות. המין הזה נחשב לאחד ממיני הפרושיים הנפוצים בעולם כולו. צילם: חיים מויאל

1. קרב מקורים בין חצוצרנים שחורי-מקור, בנקודת שתייה במדבר. צילם: דובי קלעי

2. תפוחית מצויה. צעיר ואמו, שבמקורה מתנה מעניינת. צילם: שי סנדרוביץ

3. תפוחית מצויה, זכר. מין פרוש החי בלהקות גדולות בחורף, וניזון בעיקר מזרעי סירה קוצנית. המין הזה מקנן בהרים הגבוהים ביותר, לרבות החרמון. לזכר חזה אדום עז כצבע התפוח, ומכאן שמו. צילם: שי סנדרוביץ

החורף שלהם. כך למשל נמצא בשגרה ירקונים עם חוחיות ובזבזים. גם אצל אלה ניתן להבחין בהמשך הפעילות בחלוקה פנימית של תת-קבוצות על פי המין.

וריאציות בצורת המקור וגודלו הן עדות מרתקת להתפצלות המינים ומקור המינים מאב משותף, לפני כמה מיליוני שנים, ובסך הכול לתהליך אבולוציוני מהיר במיוחד. בהקשר זה ראוי להזכיר את הפרושים המפורסמים ביותר בספרות המכונים כידוע פרושי דרווין, או בשמם האחר פרושי גלפגוס. מדובר בתריסר טיפוסים שנאספו במשך כחמישה שבועות על ידי צ'רלס דרווין במסעו השני לאיי גלפגוס הוולקניים בספינתו ביגל. ציפורי השיר האלה ללא ספק אינן פרושים "אמתיים", והן נכללות כיום בתוך תת-משפחה נפרדת (*geospiza*), אך עדיין לא הוחלט סופית לאיזו משפחה הן שייכות. גודלן נע בין 10-20 ס"מ. המדהים הוא, שכל המינים הללו, מלבד אחד, מצויים רק באיים אלו בבידוד המעיד על התפצלותם מאב משותף אחד, אשר מקורו היה קרוב לוודאי ביבשת דרום אמריקה, שממנה, אגב, נפרדו איי גלפגוס רק לפני שלושה מיליוני שנים. מיני פרושי דרווין אינם מתרבים זה עם זה, והם הופרדו גנוטיפית עד כדי היותם מוגדרים כמינים נפרדים. צורת מקורם שונה, ובהתאמה ברורה לסוג המזון שהתמחו בו בבית גידולם. המסקנות של דרווין בסיוע ג'ון גולד ופיצרוי תרמו לפיתוח רעיון "הטרנסמוטציה של המינים", כחלק מתאוריית הברירה הטבעית של דרווין. דיוויד לק, אבי האורניתולוגיה הבריטית וגרנט וצותו, גילו עוד באופן משכנע ומדהים כי הווריאציות שבצורת המקור מצויות גם בבני הזוג, כשלזכר מקור שונה מהנקבה אולי כדי לנצל מקור מזון שונה, כמו קקטוסים, זרעים, זחלים ואפילו דם של עופות מים.

הפרוש המוכר ביותר במשפחה הוא ללא ספק ציפור הכלוב הנפוצה כנרית מבוינת, שאינה אלא מין בזבוז ומקורה באיי מיקרונזיה. הכלאותיה עם חוחית, האסורות על פי חוק להגנת חיות הבר, מנוצלות עדיין בהיחבא על ידי סוחרי ציפורים, בשיתוף פעולה רווחי למדי עם ציידים פורעי חוק, במיוחד בגדה במערבית. גם לבן הכלאיים המכונה בנדוק (שפירושו "ממזר") שירה נהדרת, והוא נמכר במאות שקלים, ויש שיפריזו ויגידו גם אלפי שקלים. אין ספק כי צריך להילחם בתופעה הארורה הן מול הציידים על ידי הגברת המודעות והעונשים, והן בקרב הסוחרים והצרכנים שלא תמיד מודעים לחומרת העניין. למרבית הפרושים שירה נאה ומורכבת באביב, ולחלק קטן מהמינים גם בשאר העונות.

השם העברי פרוש (*Fringilla*), שממנו נגזר שם המשפחה כולה, הוענק לציפורים על ידי אהרוני (המחזיק בתואר הזואולוג העברי הראשון), בשל תכונתן המעניינת הקשורה לאורח נדידתו של הפרוש המצוי. הזכרים נודדים בזמנים שונים (פורשים) מהנקבות, כאשר

3

4

2

1

1. בזבז מצוי. מצוי בחורף בלהקותיו בשדות קוצים, מטעים ופרדסים. משנות ה-70 החל לקנן בישראל, ומאז ניתן לשמוע את שירתו הדומה למזמזמי מכונה. צילם: אודי כץ

2. חוחית בוגרת ניזונה מזרעי קוצים. החוחית, מהנאות והעדינות בציפורי השיר בכלל, ניצודה ללא רחם על ידי סוחריו ציפורים המכילאים אותה עם כנריות. הייתה מועמדת ראויה לציפור הלאומית שלנו. צילם: חיים מויאל

3-4. חצוצרן שחור-מקור. מין פרוש ששחור מקורו בולט ומנוגד לגון גופו החולי והוורוד. המין הזה פעיל במדבר, אך גם במורדות הרים ובספר, והוא ניזון לא רק מזרעים ופירות אלא גם מחרקים שונים. במחקר של זמורה ושותפיו התברר כי מין זה מקורב מבחינה גנטית דווקא לירקון ולא לחצוצרן המדבר, וכי התפצל מאב משותף לפני חמישה-שישה מיליוני שנים. צילם: שימי עיני

כמספריים מסייע לו בשליפתם. ורדית סיני, חצוצרן מדבר וחצוצרן שחור-מקור, הנוהגים להתרועע יחד, ניזונים מזרעי צמחי מדבר שונים מהקרע. חצוצרן החרמון המקנן במרומי החרמון ניזון מזרעי צמחים אלפיניים, כמו מיני קדד וכרבלת מקרינה. פרושיים רבים, לרבות הפתיאל, מין אירופי שאינו מצוי בארצנו, ניזונים מפירות יער וחורש הזמינים בעונה.

פרושים רבים ניזונים גם מנצרים וחוטרים צעירים, ובמיוחד התפוחית, הירקון וגם האדמון שאף הוא אינו מצוי בארצנו. הפרוש המצוי (*Fringilla coelebs*) הוא בעל מקור ארוך יחסית לבני משפחתו, ועל כן הוא ניזון בכל עונות השנה גם מחרקים כמו נמלים מכונפות. הפרוש המצוי נחשב למין הנפוץ ביותר בפרושיים בישראל.

באביב, הראשונים לחזור למחוזות הקינון ברחבי אירופה הם הזכרים, בהפרש של למעלה מחודש תמים, ומכאן הדימוי הציורי. למעשה, אהרוני שאל את השם מהשם המדעי של המין – *coelebs*, שפירושו "רווק", על כי לינאוס (אבי תורת המיון שפעל במאה ה-16) שם לב לעובדה כי בשוודיה פרושים זכרים רבים נשארים בחורף בגפם, ללא הנקבות.

השמות העבריים של מיני הפרושים השונים מעניינים במיוחד. התפוחית למשל, קרויה כך על שום צבע התפוח הבולט בחזהו הנפוח של הזכר. את השם בזבז העניק לו אהרוני על שום קריאותיו הדומות לדעתו ל"בוז-בוז". חורפי הוא שם שהעניק מנדלי מוכר ספרים (שלום יעקב אברמוביץ') על שכיחותו בחורף, אך כיוון למין בזבז מצוי, שהרי הוא נדיר במחוזותינו. המין ירקון מכונה כך בשל הצבע האחיד של גופו, ואילו שמו התלמודי המרתק והמדויק הוא דווקא צרדא, על שום שירתו הצרודה שנשמעת מכל עבר בקיץ הלוהט שלנו.

כמעט לכל מין יש מורפולוגיה שונה של מקור, המותאמת לפיצוח של זרעים, בלוטים, אגוזים, גרעינים ואפילו חרקים שונים; כך למשל המקור העדין של החורפי (*Spinus spinus*) הניזון בעיקר מזרעי עץ הסמבוק והשדר בארצות הצפון, ועד לפצחן (*Coccothraustes*) חרצני זיתים. המקור של החוחית הנאה (*Carduelis carduelis*) קוני מחודד ופחוס מהצדדים, מותאם לשליפת זרעים מקוצים למיניהם, כדוגמת החוח, ומכאן שמה העברי. לבזבז מקור עבה וקצר במיוחד, המותאם לפיצוח ואכילה של זרעי צמחי בר מורכבים מהקרע או מעל גבי שיחים נמוכים. צלוב המקור (*Loxia curvirostra*) ניזון בלעדית מזרעים שמנוניים של אצטרובלי אורנים, ומקורו הצלוב

3

הוא מגיע אלינו במספרים עצומים במהלך הסתיו ומבלה בלהקותיו ברוב אזורי הארץ עד לתחילת מרס.

כל אוכלי הזרעים זקוקים למים לאחר אכילה של זרעים יבשים, ולמעשה הם מבין ציפורי השיר היחידות שצוידו במעיין זפק במעלה קיבתן החזקה ואשר מפרישות רוק המכיל חומרים ממסי עמילן. בני הסוג תפוחית (Cardulis) הם מהפרושים היחידים המאכילים את גוזליהם בעיסת זרעים ולא חרקים, וזו מוקאת מעוכלת למחצה מזפקם היישר אל גוזליהם המורעבים פעורי המקור.

מרבית מיני הפרושים נודדים בעונות הנדידה למרחקים קצרים או ארוכים, אך רק מעטים מהם נשארים במחוז קינונם, כמו צלוב המקור הסקוטי, המבלה ביערות המחטניים שם. מתברר כי נדידתם של הצפוניים ארוכה יותר עד למעונות החריפה שלהם, כמו ישראל. הנדידה מתרחשת בלילה, בחזית רחבה, בלהקות של רבבות רבות של פרטים. בתחום אותו מין יש כאלה היציבים במחוזות קינונם, ויש אוכלוסיות שיבחרו לנדוד. כך למשל הירקון הסורי היציב בארצנו אשר אינו נודד, ואילו לקראת החורף מגיע ברבבותיו מארצות הצפון תת-מין אחר של ירקון גדול יותר, הוא הירקון האירופי.

חלק קטן ממיני הפרושיים מוגדרים כטריטוריאליים בעונת הקינון, כמו במקרה של הפרוש המצוי. אחרים, כמו הירקון, מקננים במושבות דלילות ללא תחרות ניכרת בין הפרטים.

המופע השונה בין הזוויגים בקרב נציגי המשפחה משתנה בין תת-הקבוצות השונות בתוכה, כך למשל בקרב בני הסוג פרוש, ורדית ותפוחית ההבדלים בצבעים הם עזים בין הזכר לנקבה בעונת הקינון,

4

1. ורדית סיני, זכר. ציפור אטרקטיבית לכל חובב וצלם ציפורים. הזכר עוטה לבוש ורוד עז הניכר למרחוק, ומכאן השם העברי. זוהי ציפור מדברית נדירה יחסית, שנצפית בעיקר במעיינות שבקניוני המדבר. היא נחשבת לציפור הלאומית של ירדן. צילם: שמעון שיף
2. ורדית סיני, נקבה. בשונה מהזכר, לנקבה צבעים דהים המותאמים להסוואה בעת הקינון, בסלעי הוואדיות המדבריים של דרום הנגב. צילם: שמעון שיף
3. ירקון זכר. הירקון נחשב למין הפרוש הנפוץ ביותר בישראל בעונת הקינון. ישנם שני תת-מינים; אחד חורף בארצנו ואחד יציב באזורנו. לרוב הוא מקנן בעצי ברוש ומיני מחטניים אחרים. שירתו הצרודה של הזכר, שגונו צהוב-ירוק עז, מהדהדת רבות בקיץ השחון שלנו. צילם: חיים מויאל
4. ירקון במקלחת. כשאר מיני הפרושים, הוא נוהג להתקלח תכופות במקורות מים שונים. צילם: חיים מויאל

1

2

2

1

4

3

1. פרוש מצוי זכר. הזכרים, שהם ססגוניים, מעטים מאוד בארצנו, אך נפוצים במחוזות אחרים. זה אחד מהמינים הנפוצים בעולם. צילם: חיים מויאל
2. פצחן. מין פרוש עב מקור, חששן אך אגרסיבי כלפי פולשים או מתחרים מבני מינו ומינים אחרים. הוא מפצח במקורו גם גלעיני זיתים ואגוזים שונים. צילם: שי סנדרוביץ
3. חצוצרן מדבר. פרוש מדברי המשמיע מעין קולות חצוצרה עדינים בעונת החיזור. הוא שכיח במעיינות מדבריים. לזכר מקור אדום ובלוט באביב. צילם: שלומי לוי
4. חוחית על הקרקע. מקורה קוני וחד. צבע פניהם של הבוגרים אדום עז, ופסי כנפיהם בצבע זהוב. צילם: חיים מויאל

ויש כאלה שאצלם ההבדלים בין הזוויגים לא בולטים במיוחד, למעט חוזק משתנה של גון הגוף כמו אצל החוחית, הפצחן ומיני חצוצרניים. ברוב המקרים וברוב המינים הצעירים דומים לנקבות, אך הם מפוספסים יותר.

בקרב מינים לא מעטים מתקיימים שני מחזורי קינון, וברוב המקרים הנקבה בונה את הקן בסיוע הזכר. הנקבה דוגרת לבדה, והזכר מביא לה מזון וממשיך להאכיל לבדו את הגוזלים גם לאחר פריחתם מהקן.

הכומר הנרי בייקר טריסטרם מציין בספרו "החי והצומח של ארץ ישראל", כי הבזבז לא מקנן בישראל על אף שהוא נפוץ בה בעת הנדידה ובחורף. מאז שנות ה-70 של המאה הקודמת החלו אוכלוסיותיו לקנן, בעיקר באזור שפלת החוף.

2

1

3

1. פרוש הרים, נקבה. מין זה חורף בכמויות משתנות, לרוב באזורים ההררים המשובצים במטעי פרי. לנקבה אין גב וראש שחורים כפי שיש לזכר. צילם: שי סנדרוביץ
2. חורפי. ציפור פעלתנית מאוד, אך לא נצפית רבות. על פי אגדה גרמנית, ציפור זו שומרת בקן שלה על אבן מאגית, שהופכת אותה לבלתי נראית בעליל. צילם: אודי כץ
3. כסופי-מקור הודיים. בעבר השתייך מין זה לפרושיים, כשאר האטרילדות, אך הם הופרדו לאחרונה. הוא נחשב למין פולש לא נפוץ. צילם: חיים מויאל

ביותר בחרמון על ידי מינים אלו ואחרים של אוכלי הזרעים הם של שיחים כמו אדר, שקד, עוזרר, שיזף הדוב, מיני אלון וערער וצמחי כרקוצים (היוצרים כרים קוצניים) של כרבלתן וקדד. בישראל יש סיכוי רב למצוא קן של הפצחן המרשים, בשל התפתחות רבה של חורשים מעורבים שנשתלו על ידי קק"ל, אלונים ומטעי נשירים למכביר, המועדפים עליו באזור ההררי.

אסיים באחד המינים הנדירים ביותר בחורף מבין הפרושיים בישראל וללא ספק אחד הקטנים והמיוחדים ביותר, והוא בזבז אדום-מצח (*Serinus pusillus*) שמגיע אלינו מטורקיה, דרך הקווקז ועד אירן, ומתבלט למדי במצחו האדום עז, אטרקציה לכל צפר וצלם טבע. □

בזבז אדום-מצח, זכר. מין נדיר מאוד ועדין במיוחד. מקורו בהרי הטאורוס הגבוהים בטורקיה וברמות אירן. המין הזה ניצוד רבות ומוכלא עם קנריות בדומה לחוחיות, כדי להנעים את אוזניהם של בני בליעל. צבע הזכר מרשים; מצחו אדום עז על רקע הגוף הכהה והמפוספס. אייר: חיים מויאל

אחד המינים המעניינים ביותר שהוגדר בעבר כנציג המשפחה וכיום משויך למשפחת הדרוריים הוא שלגית ההרים (*Montifringilla nivalis*), שצבעי גופה מותאמים להסוואה בהרים המושלגים. שלגית ההרים לא נצפתה בעשרות השנים האחרונות בישראל, ואילו טריסטרום מזכיר אותה כמיין יציב על החרמון הגבוה, שנהג לרדת לקראת החורף אל רגלי ההרים. אחד המינים הנוספים המקננים כיום שם נחשב לאנדמי לאזורנו הוא בזבז הלבנון (*Serinus syriacus*), שטריסטרום גילה אותו לראשונה ותיאר אותו בהתלהבות יתרה.

התפוחית המצויה, הידועה כנפוצה בכל עונות השנה במרבית אזורי הארץ, בוחרת לקנן דווקא באזור האלפיני של ישראל. הפירות הנאכלים

